

Svenska fornminnesföreningens höstresa 5-9 september 2018

Årets resa gick till orter främst i Mecklenburg-Vorpommern i norra Tyskland, städer med anknytning till Hansan och Sverige under stormaktstiden (1611 -1718). Vi färdades från Greifswald i öst till Lübeck i väst, oftast genom ett böljande jordbrukslandskap. Vädret var sensommarvarmt med någon enstakaskur.

Lite bakgrund

Hansan var ett förbund för handelsmonopol för främst tyska och tyskdominerade städer som under 500 år, från 1100-talet till 1600-talet, idkade gemensam handel vid Nord- och Östersjön. Syftet för de nordtyska handelsmännen var att på detta sätt få billigare och säkrare transporter och skydd mot konkurrens. Centralorten blev Lübeck, grundat 1143. Även Visby, Stockholm och Kalmar ingick i Hansan. Längst bort belägna orter var Novgorod, Brügge och Bergen. Genom Hansan kom således hela norra Europa att ingå i ett gemensamt handelsområde. Under vår resa besökte vi följande hansestäder **Wismar, Rostock, Stralsund och Greifswald**. De medeltida stadskärnorna finns bevarade i flera av städerna i området.

Gotikens tegelarkitektur i kyrkorna studerades. **Backsteingotik** (tegelgotik) som introducerades i mitten av 1100-talet av premonstratenser från Lombardiet. Karaktäristiskt för stilen är valv och strävpelare istället för stödjande valvbågar och färgstarka former genom glaserat tegel. Tegelgotiken blomstrade under 1300-talet och förekommer i många hansestäder runt Östersjön. **Blinderingar** förekommer inom tegelgotiken i form av vitmålade partier, i estetiskt syfte, för att uppväga väggens massiva intryck.

Resan

Efter samling på Kastrup gick resan till **Rostock**, som grundades i slutet av 1100-talet. Staden ligger vid floden Warnow och var en viktig ort under Hansatiden. Man hade tät kontakt med bl.a. Bergen, Riga och Brügge. Idag är staden den tredje största hamnstaden vid Östersjön. 1270 grundades ett cistercienserkloster i Rostock. 1419 fick staden **nordens första universitet**. Vi började med ett besök i **Marienkirche**, en treskeppig basilika från 1200-talet. Tornet, som är lika brett som kyrkan, är 86 meter högt. Målet var att överträffa Marienkirche i Lübeck. Imponerande höjd även i kyrkorummet (32m) vilket med de vitmenade väggarna gav ett mycket ljust intryck. Vi såg en rikt utsmyckad predikstol, dopfunten och ett St. Rochusaltare. Det astronomiska uret är från 1472 och har visat korrekt tid fram till 2017.

Bad Doberan en gammal kurort. Här besökte vi klosterkyrkan som byggdes av cistercienserna. 1171 grundades det första cistercienserklostret nära Doberan, det första i Mecklenburg. Nuvarande klosterkyrkan i tegelgotik blev klar i slutet av 1200-talet och invigdes 1368. Högaltarskåpet i kyrkan är från 1300, det äldsta i Europa. Ett stort triumfkrucifix mäter 15 meter och retabeln är från 1300. I klostret fanns många lekmän och därför var kyrkorummet uppdelat, den främre delen, med kor och högaltare, tillhörde munkarna. Ett Mariaaltare fanns i lekmännens del av kyrkan. Kyrkan var också gravkyrka för hertigarna av Mecklenburg och andra adliga personer. Här vilar Margareta Sambiria, drottning av Danmark (1252 - 1259) samt **Albrekt av Mecklenburg** (1338 - 1412) som var kung i Sverige under 25 år, 1363 - 1389 och hertig av Mecklenburg till 1379.

I ett flackt landskap vid Östersjökusten ligger **Greifswald**. Redan 1456 grundades ett universitet där före Uppsala. Staden var svensk som en del av Svenska Pommern under åren 1648 till 1815 genom Westfaliska freden. Den har varit starkt befäst och delar av stadsmuren finns kvar, liksom marknadsplatsen med rådhus och byggnader från 1350-1450. Målning föreställande Gustav III finns på universitetet och Gustav II Adolf finns avbildad i domen, S:t Nikolai.

I Greifswald besökte vi Pommerska regionmuseet, med utställning om bl a svensktiden. Här fanns måleri av **Caspar David Friedrich**, en av romantikens stora konstnärer. Han nämns ibland som svensk-tysk eftersom han föddes i Greifswald som då tillhörde Sverige. Hans mest kända målningar är kustlandskap, ofta med segelfartyg och dramatiska bergslandskap. Han avbildade naturen i morgondimma eller annan belysning baserad på nära observationer av landskapet. Med målningen "Kulle och åker" lär han ha inspirerat de svenska arkitekterna Gunnar Asplund och Sigurd Lewerentz vid skapandet av meditationslunden på Skogskyrkogården i Stockholm. Cistercienserklostret **Eldena**, ett nunnekloster, började byggas under 1240-talet. 1835 drabbades orten av en stor brand då även klosterkyrkan förstördes. Idag finns bara ruinerna kvar. Caspar David Friedrich har avbildat kyrkoruinen Eldena, men placerat den i ett annat landskap.

Vi besökte **S:t Marienkirche** från 1280 med ett stort fyrkantigt torn, imponerande valv och predikstol från 1587. I folkmun kallas kyrkan "Tjocka Maria" eller "Dicken Marie". **Domkyrkan S:t Nikolai**, 1300-1400-talet har ett åttakantigt högt västtorn, nära 100 meter. Grundandet av universitet fattades i Nikolaikyrkan av biskopen Heinrich Rubenow. Caspar David Friedrich döptes i kyrkan 1774.

Stralsund är en välbevarad medeltida Hansastad som liksom Visby finns på UNESCO världsarvslista. Stralsund omges av vatten på alla sidor. Vid Alter Markt finns rådhuset med sina karaktäristiska torn, byggt under 1200-1300-talen. Staden forna svenska befälhavare hade sitt högkvarter i Kommandanten Haus. 1714 kom Karl XII till Stralsund på väg från Turkiet till Norge.

Marienkirche, en monumental byggnad från 1383. Kyrkan är nästan 100 meter lång och kyrkans långskepp har en innerhöjd på 32,5 meter. Den har ett oktagonalt torn som 1549 till 1647 gjorde kyrkan till världens högsta byggnad. I koret, altare med bild av Maria kröning, gotiska fresker, helgonskulpturer av trä och en sengotisk dopfunt. I kyrkan finns även en enorm barockorgel.

Den monumentala **S:t Nikolai kyrkan**, 1270-1350, nämns första gången 1276. Den är utbyggd under 1300-talet till en basilika som påminner om en fransk gotisk katedral på samma sätt som Marienkirche i Lübeck. Den har sällsynta, fristående strävbågar i tegel. I kyrkan finns ett förgyllt altare vars bakgrund symboliserar det himmelska ljuset, en bild av "Anna själv tredje" och ett astronomiskt ur från 1394.

Güstrow stad vid floden Nebel. Domen i Güstrow började byggas 1226. Här finns ett stort gotiskt altare från 1500, vidare stora apostlfigurer på mittskeppets pelare, fyra målade scener ur passionshistorien, Ulrich-monumentet (1587) av Brandin, en relief föreställande Hertig Ulrich, hans första hustru Elisabeth av Danmark samt andra hustrun Anna av Pommern, finns på korväggen. **Ernst Barlach**, tysk skulptör (1870-1938), finns också representerad i Domen i Güstrow. Ett Kristus kors i brons, en apostel i terracotta samt den kända "**Der Schwebende**" en ängel i brons.

Vidare kunde man besöka renässanslottet, Schloss Güstrow (1558) med en omfattande trädgårdsanläggning.

Wismars stadskärna utgör ett världsarv. Staden var ett viktigt centrum för Hansan. År 1648, efter 30-åriga kriget, etablerade sig svenskarna i staden och gjorde den till Europas mäktigaste fästningsstad. 1803 pantsattes Wismar till Mecklenburg för 100 år framåt. På torget finns en, Wasserspiele från 1602. Många anser att det vackraste huset vid torget är ”Alter Schwede” från 1380 med en gotisk tegelgavel. I huset finns ett porträtt av Gustav II Adolf.

Nikolaikirche, en sengotisk basilika från 1300-talet, är pärlan i Wismars arkitektur. Fasaden har glaserade friser med mytologiska djur, helgon och ett enormt rosönster. Interiörens proportioner och det välvda mittskeppet, 37 meter, imponerar. Stadens två övriga kyrkor, Georgen kirche är under återuppförande och av Marienkirche finns endast tornet kvar.

Gadebusch, en småstad belägen vid den forna gränsen mellan Öst- och Västtyskland, grundades 1225. Den 9 december 1712 vann Sverige och Magnus Stenbock slaget vid Gadebusch mot Danmark och Sachsen. Det var den sista stora segern för det svenska stormaktsväldet. Vi besökte **Stadtkirche** från 1220, vilken är Mecklenburgs äldsta tegelkyrka i romansk stil. Dyrbaraste föremålet är en dopfunt i brons från 1450. Skålen hålls uppe av änglar och 22 motiv ur passionshistorien finns på funten.

Lübeck På långt avstånd från staden kan man se de sju tornen i staden, kyrkor i den gamla stadskärnan som omges av floden Trave och dess kanaler. En av infarterna till staden är genom **Holsteintor** från 1478, en symbol för Lübeck. Vi började dagen med att resa till **Ratzeburg**, några mil söder om Lübeck. **Domen i Ratzeburg** från 1154, klar 1220, är en av de äldsta tegelkyrkorna i norra Tyskland. Det är en romansk, treskeppig, korsformad, välvd pelarbasilika med kvadratisk kor och en halvrund absid. Utsidan av absiden påminner mycket om Lunds domkyrka. Grundaren är Henrik Lejonet (1129-1195). Kyrkan ligger ute på en ö i Ratzeburger See. Här finns ett imponerande senromanskt triumfkors med Jesus, Maria och Johannes. Predikstolen är renässans från 1576. Romanska korstolar från 1200. Altaret är kyrkans ursprungliga. Känslan man fick var att allt var i tegel utom taket som var vitt med tegel i valvbågarna. Effektfullt var också utsmyckningen med svartglaserat tegel. I anslutning till kyrkan finns ett kloster, som grundades redan i början av 1100-talet av benediktermunkar. Från det norra tvärskeppet leder en portal in mot korsgångens äldsta del. Inne på klostergården finns en bronsskulptur gjord av Barlach 1978, föreställande en tiggare.

S:t Annen Museum, i Lübeck beläget i ett tidigare augustinerkloster, är idag ett museum för kyrkonst. Vidare skildras livet och kulturen i Lübeck mellan åren 1200 och 1700. Här finns Hans Memlings altare med Kristuspassionen samt flera altare av Bernt Notke, vara ett är Schonenfahrer Altar, där det idag endast finns kvar två målningar som visar treenigheten, Fadern, sonen och den Helige ande. En föreställer dopet, den andra, stunden efter korsnedtagningen. **Bernt Notke** 1440-1509, nordtysk målare och skulptör, anses vara en av senmedeltidens mest betydande konstnärer i Nordeuropa. Han var verksam i Sverige mellan åren 1484 och 1496. Han tillskrivs **Sankt Göran och draken** som idag finns i Storkyrkan i Stockholm.

Domen i Lübeck, en treskeppig hallkyrka, påbörjades av Henrik Lejonet 1173. Kyrkan som är 130 meter lång, stod färdig 1230. Här finns ett triumfkrucifix av Bernt Notke från 1477. Det är skulpterat från ett 17 meter högt ekträd. I kyrkan finns även skulpturerna ”Heliga Maria Guds moder” med en krona av stjärnor, ”Vackra madonnan” (1509), dopfunt i brons från 1455 samt ett astronomiskt ur. 1942 förstördes delar av kyrkan vid ett bombanfall.

Heiligen-Geist-hospital från 1286, är den bäst bevarade medeltida byggnaden i sitt slag i Central-europa. Fasaden har fem torn, fyra lägre och ett högre i mitten. Byggnaden är i T-form och har en kortare västsektion med en tvåskeppig hallkyrka med fresker, Kristus och madonnan på Salomos tron samt Majestas Domini. I byggnaden finns än idag ett äldreboende.

S:t Marien intill Rådhuset är större än domkyrkan. Den har två torn, tvärskepp och en passage runt det månghörniga presbyteriet och är en tegelmotsvarighet till den nyklassiska franska katedralen. Höjden inne i kyrkan är 40 meter vilket innebär att detta är världens högsta välvda tegeltak. "Heliga nattvarden" i brons (1476-1479) är 10 meter hög, dopfont från 1337. Det finns tre legender om S:t Marien som resulterat i speciell utsmyckning; "Kyrkmusen Rosemarie" i sten, "Djävulens sten" intill kyrkan med den onde själv i brons samt den "Stengamle" på utsidan i form av en förvittrad stenfigur.

Europeiska Hansamuseet i Lübeck invigdes 2015 och visar Hansans historia.

Cismar, är känt genom klostret som uppfördes under 1200- och 1300-talen av benediktinermunkar. Klosterkyrkan invigdes 1260. Det berättas att munkarna som kom till Cismar hade förvisats från Lübeck 1231 på grund av "otuktigt leverne". När vi anlände till kyrkan pågick högmässa med nattvard vilken några i vår grupp deltog i.

Så var ringen sluten. I Kastrup skildes deltagarna beroende på hur hemresan till Stockholm var planerad. En del tog tåget, andra flyget.

Sammanfattning.

Hansastädernas äldsta delar är väl bevarade, tegelkyrkornas format vittnade om viss tävlan, klosterkyrkorna spelade viktig roll som begravningskyrkor till hertigar och i ett fall till en svensk kung. Det fanns många spår av svensktiden i området. Caspar David Friedrich som var svensk-tysk kände få till. Många kyrkor hade samma namn som exempelvis Marien Kirche. Lättast att skilja dem åt var till exempel att minnas att en var "tjock", en var lång, en var bara ett torn och att ytterligare en var högst!

Vid pennan

Yvonne Lédel